

Եւ իրօք մեր շարականները ընդհանրապէս բղխած են ազգային Ս. Հօր մը գրուածներէն, բայց անոր պակասութեամբ ուրիշ ազգերու եկեղեցւոյ հարը մատակարարած են երգին ատաղձը: Ընդհանուր շարականներու կատարուած փոխանակութիւններէն կը հետեի որ հայ հոգեւորականութեան մէջ լուեկայն հաւանութիւն մ'եղած ըլլայ, որ երբ ազգային վարդապետ մը ներկայանար առուր պատշաճի ճառով մը՝ զայն անմիջապէս երգի առնէին, նշանակելով իսկոյն անոր պատշաճ տեղը շարականցին մէջ:

Այս կերպով միայն կը բացատրուի շատ մը շարականներու խափանումն եւ փոխանակութիւնը:

Այս սկզբունքին այլասերումն է որ ունեցանք ԺԱ-ԺԲ: Դարերուն մէջ, երբ յունատեցութեան զգացումները այնքան զօրացան, որ առանց ուղղութեան մը՝ վանականները մերժեցին եւ վերածեցին ժամասացութեան կարգերը, ձեռնադրութեան կանոնները են. որովհետեւ շատ յունանման էին, վտանգ՝ որուն առջին առաւ ճարտարութեամբ Ս. Ն. Շնորհալին¹:

Հ. Լ. ԱԹՃԵԱՆ

Շարտնակելի

1. Այս մասին երկարօրէն պիտի խօսինք «Պատկերներ կաթողիկոսներ» մեր յօդուածներու շարքին մէջ:

Ա Ռ Ա Ծ Ք

— Ճշմարիտ է որ մարդիկ աւելի բարի են աղքատութեան մէջ՝ քան թէ հարստութեան մէջ:

Վոլդրևարկ:

— Բանաստեղծութեան մէջ արդիութիւնը հնութիւն է, առաջնութիւնը միշտ նոր է:

Գարստալի

ՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆ ՏՈՒՄԱՐԻ

▷ ◻ ◁

Տալիններ առաջ, 1884էն սկսեալ, երբ կամիլլոս Փլամարիոն նոր տումարի մը նորոգութեան ծրագիրը հրատարակեց՝ հարկաւոր անձինք իրենց գաղափարներն յայտնեցին եւ մինչեւ հիմա իսկ կը յայտնեն:

Ինչո՞ւ ոչ մին գործադրելի չեղաւ. պատահան յայտնի է, վասն զի եւ ոչ մին կը գոհացնէր խնդրեալ նոր տումարին պահանջումներն:

Յետ այնքան անօգուտ փորձերու, կըրնանք յանդգնել ներկայացնելու նոր ծրագիր մը որ ամէնէն ընդունելի ըլլայ: Մենք այնքան յաւակնոտ չենք, բայց համագումար ենք որ մեր հակիրճ ուսումնասիրութիւնը պիտի ծառայէ օգտակար կերպով մեն միտքերը լուսաւորելու եւ պիտի օգնէ այս կարեւոր խնդրոյն լուծման գաղտնիքը գտնելու:

Մեզի անօգուտ կ'երևի այս խնդրոյն պատմութիւնն ընել, քանի որ ամէն ոք կրնայ ունենալ իւր դիմացը կամիլլոս Փլամարիոնի «Curiosité de la science» գրքոյն, որոյ մէջ գեղեցիկ եւ ընդարձակ բացատրուած է ամենայն ինչ:

Հոս՝ մէջ կը բերեմ միայն առաջարկուած խնդիրն: Ահա հեղինակին խօսքերուն թարգմանութիւնը. («Տումարի» նորոգութիւնը՝ զոր մենք կ'առաջարկենք, գլխաւորաբար կը կայանայ տալու տուն մարին այն պարզութիւնը եւ մանաւանդ այն միօրինակութիւնը, որ իրեն կը պակսին եւ ասոր համար փափաք կը յայտնենք՝ որ իրարու յաջորդող բոլոր տարիները մէկմէկու նման ըլլան, որքան որ կարելի է, այնպէս որ տարւոյն 365 օրերն իյնան անփոփոխ կերպով շաբթուն մի եւ նոյն օրերուն, ինչպէս որ էին նախորդ տարիներուն մէջ»:

Տումարի նորոգութիւնը կամ լաւ եւ համաձայնութիւնը կը կայանայ գլխաւորապէս երկու էական յատկութեանց վրա:

բայ. առաջին՝ պարզութիւն, և երկրորդ՝ միօրինակութիւն. բայց քան զերկուսին աւելի էականն այն է՝ որ այս նոր տումարն հարկ է ունենայ ամենամեծ ճշդութիւն. Գիտնալու է սակայն որ նորոգութիւնը պիտի ըլլայ քաղաքական տումարի վրայ:

Այսպիսի խնդրոյ մը լուծումը միթէ պիտի կարենանք ըսել թէ անկարելի է: Մենք անկարելիութիւն չենք տեսներ և ըսա մեր կարծեաց, այդ լուծումը կատարուի ունի գլխաւորապէս միջոցը գտնելն որ պիտի համաձայնեցնէ Արեւային տարին քաղաքական տարւոյն հետ:

Այս միջոցին նկատմամբ մեր խոնարհ կարծիքը ներկայ ուսումնասիրութեամբս կը ներկայացնենք գիտնական աշխարհի: Մեր այս կարծիքը յողուածով մը զրկած էինք կամիլլոս փլամարիոնի 1914 Յունիսի մէջ: Տումարի նորոգութեան խնդրոյն համար նախ Պելճիա ժողով մը եղաւ նոյն տարւոյն Մայիսի մէջ և ապա Յունիսի մէջ ի Պարիս, և որովհետեւ ես յարեցի կը գտնուէի այն միջոցին և որոշ չէի գիտեր ժողովներու հիշտ ժամանակները, այս պատճառաւ յօդուածս ուշ խրկուեցաւ և տումարի ժողովներուն չհանուեցաւ. ուստի դարձեալ կը համարձակմի վերստին ներկայացնելու զայն, և գիտնականաց ուշադրութիւնն հրաւիրել այս մասիս:

Այս ուսումնասիրութեան համար ունէի դիմացս կամիլլոս փլամարիոնի «Հետազոտութիւնք գիտութեան» ըստած փորձիկ գրքոյն և Գաղղիական աստեղաբաշխական թերթերն, որոց մէջ այս խնդրոյս վրայօք յայտնուած զանազան գաղափարներէն այս հետեւութիւնն հանեցի թէ փափաքելի խնդրոյն լուծմանը խոչընդոտ կը հանդիսանաւ երեք հարիւր վաթսու չորս գերորդ օրն: Ինչ է այս օրս և ինչ ընելու է:

Առաջարկութիւն եղած է չէզոք տօնական օր մ'ընել տարւոյն վերջին՝ 365երորդ օրն, և զայն կոչել զրոյ օր, և ամէն չորս տարին անգամ մը նոյն չէզոք օրն կրկնել և երկու տօնական օրեր կա-

տարել: Բայց այսպիսի առաջարկութիւն մը ոչ միայն պիտի չպարզէր տումարը, այլ զեռ աւելի խառնակութիւն պիտի պատճառէր: Դարձեալ այս կերպով Յուլեան կամ Գրիգորեան տումարէն դուրս չենք ելլեր, և մանաւանդ շարժուման օրերը դեռ աւելի շփոթութեան ենթարկած կ'ըլլանք: Ուստի մտածեցինք ուրիշ աւելի պարզ կերպ մը գործածել, այն է՝ թողուլ 365երորդ օրն՝ ինչպէս որ կը բողոքէր Յուլեան կամ Գրիգորեան տումարին մէջ տարւոյն մնացորդ ժամերն ու իրեց ստորաբաժանումներն և այսպէս անացեղ այս 365երորդ օրով և իրեն մնացորդներովն որոշեալ ժամանակէ մը վերջը՝ յրացոցիչ շարաք մը:

Ուստի արեւադարձային տարին և քաղաքական տարին իրարու հետ համընթաց երթալու համար և քաղաքական տարին համաձայնեցնելու համար շարժուման օրերուն հետ, միակ միջոցն է տարին համարել 364 օր, մնացորդ մէկ օրով և իւր մնացորդներովը, օրինակի համար, վեց տարւոյ պարբերական շրջանին մէջ կազմել մարդիկ շաբաթ մը, զոր պէտք է աւելցնել սովորական տարւոյ 52 շաբաթներուն վրայ, և կ'ունենանք ասով 53. այն նշանակուած տարին՝ փոխանակ նահանջ տարի կոչելու, յրացոցիչ տարի պիտի անուանենք, որ 53 շաբաթներէ բաղկացած պիտ' ըլլայ. ասով շաբթուն կարգը միշտ անփոփոխ կը մնայ, այնպէս որ անգամ մը շաբթուն ո՛ր օրն որ տարին սկսի, միշտ անգամ շաբթուն նոյն օրը պիտի ինչայ տարւոյն առաջին օրն, և ահա տումարը միօրինակութեան վերածած կ'ըլլանք այս եղանակաւ: Ասով շաբաթներուն տարւոյն օրերուն հետ համընթաց ընթանալու խնդիրը լուծուած կ'ըլլայ. հիմա կը մնայ քայլ մ'աւելի առաջ երթալ՝ այն է համաձայնեցնել շաբթուն օրերը ամիսներուն հետ, այս մասս բուն ծրագրի մէջ չկայ:

Ամիսներն համաձայնեցնելու համար շաբթուն օրերուն հետ յիշատակենք հոս Պ. Կ. Արմէնի առաջարկածը՝ որ ընդու-

նեցաւ առաջին մրցանակը, (Գաղղիական աստեղագրաշխական նիստին մէջ 14 դեկտեմբերի 1897). իւր տումարը եռամսեայ է. առաջին ամիսը բաղկացած է 31 օրերէ, երկրորդ և երրորդ ամիսները երեսնական օրերէ: Չորս եռամսեաները իրարու նման են:

Կարելի է ասով գոհանալ, բայց ինչպէս որ ամէն ամիսները համընթաց չեն ընթանար շարթուն օրերուն հետ, կարելի է նոր գաղափար մը առաջարկել, թողով ժողովականաց և ժողովողեան հաւանութեան զայն ընդունեն կամ ոչ. բաւական է որ նախապաշարուներէ ազատ այս նիւթիս վրայ խորհի ամէն մէկը:

Առաջին գաղափարն որ մեր մտաց կը ներկայանայ՝ այն է գտնել եօթն թուին բազմապատկել, տարին համարելով 364 օր. արդ, այսպիսի տարին եթէ բաղկացած ըլլայ 13 ամիսներէ և իւրաքանչիւր ամիսն 28ական օրերէ, առաջարկեալ խընդիրը լուծուած կը նկատուի, և այս առաջարկութիւնը այն առաւելութիւնն ունի իւր նախորդին վրայ, որ ամէն ամիսներն ալ շարթուն օրերուն հետ համընթաց կ'ընթանան. այնպէս որ շարթուն ինչ օրով որ սկսի մէկ ամիսն՝ ամէն ամիսներն ալ շարթուն նոյն օրով պիտի սկսին:

Այս գաղափարս առաջարկեց Պ. Տ. Կեսար Ամսլեր (Տես Bulletin astronomique de France 1914 Janvier page 14), բայց կը գտնենք նաև Կամիլլոս Փլամարիոնի (Curiosité de la science գրքին մէջ էջ 122) որ Պ. Ալգոստոս Կոմս այսպիսի առաջարկութիւն կանխաւ ըրած էր արդէն 1887 էն ի վեր: Թէպէտ գիտութիւնը պէտք չէ նախապաշարուներէ շրջապատուի, և ոչ գիտնականը ռամկական զգացմանց ականջ կախեն, բայց տասն և երեք թուոյն նախապաշարումը այնքան ընդհանրացած է ժողովրդեան մէջ, մանաւանդ յիւրոպայ, որ կարծեմ տարին տասն և երեք ամիսներէ բաղկանալու ձեռնակը ընդունել տալը անկարելի պիտի ըլլայ: Որքան որ տարին տասն և երեք ամիսներէ բաղկացած ըլ-

լալն առաւելութիւններ ունի, բայց միակ արգելք մը պիտի կասեցնէ գիտնականները ընդունելու այս կերպ բաժանումս, վասն զի Չողիականական նշանները տասն և երկու են, իսկ արդ եթէ տարին տասն և երեք ամիս ըլլալն ընդունուէր, նոր խառնակութիւն մը պիտի սկսէր, այն է՝ ամիսները Չողիականական նշաններու բաժանմանց հետ պիտի չհամաձայնէին, ուստի այս անհամաձայնութեանց տեղիք չտալու համար հարկ է որ տարին տասն և երկու ամիսներէ բաղկացած ըլլայ:

Տարին տասն և երկու ամիսներէ բաղկացած ըլլալու սկզբունքն ընդունելով, կը մնայ գտնել միջոց մը շարթուն օրերը համաձայնեցնելու համար ամսոյն օրերուն հետ: Ասոր համար կը հարցնենք՝ ամիսներու երկարութիւնը անհրաժեշտ բան մ'է որ ամէնքն ալ իրարու հաւասար ըլլան: Կը կարծեմ թէ ասիկալ էական բան մը չէ, քանի որ մինչև հիմա ալ ամիսներուն օրերն անհաւասար եղած են, ուստի եթէ մենք ալ անհաւասար ձեռք տակ դնենք ամիսներէն ոմանք, կարծեմ մեղադրելի չենք ըլլար:

Մեր այս գաղափարին ի հաստատութիւն մտնանիշ կ'ընենք ներկայիս գործածուած Յուլեան կամ Գրիգորեան տունարներն՝ որոնց մէջ փետրուար ամիսը 28 օրէ բաղկացած է, չորս ամիսներ, Ապրիլ, Յունիս, Սեպտեմբեր, Նոյեմբեր 30ական օրերէ կազմուած են, իսկ մնացեալ եօթն ամիսներն 31 օր ունին իւրաքանչիւր, և սակայն գործածելի տունար եղած է մինչև հիմա, ուստի եթէ անհրաժեշտ կերպով ուզուի շարթուն օրերը համաձայնեցնել ամիսներուն օրերուն հետ, հարկ անհրաժեշտ է որ մի քանի ամիսներու 31 օրէն աւելի երկարութիւն մը տանք, որպէս զի անփոփոխ ձեմ'ունենայ տարին: Ասոր համար կը բաժնենք տարին չորս հաւասար եղանակներու, և մէն մի եղանակ 91 օրէ բաղկացած կը հաշուենք, դարձեալ նոյն եղանակներն երեքական ամիսներէ բաղկացած պէտք է ըլլայ, որոնց առաջին և

երկրորդ ամիսներն քսանութական օրեր պիտի ունենան, իսկ երրորդ ամիսը երեսուսուն և հինգ օրեր:

Այս դրութեան առաւելութիւնն յայսմ կը կայանայ՝ որ ամէն եղանակաց աւիսներն իրարու նման կ'ըլլան, և շաբթուն օրերը համաձայնութեան եկած կ'ըլլան ամիսներու օրերուն հետ. այսինքն, աւիսմը՝ շաբթուն ինչ օրով որ կը սկսի ամէն ամիսներն ալ շաբթուն նոյն օրով պիտի սկսին. ուստի եղանակի մը առաջին և երկրորդ ամիսներն չորսական շաբաթէ բաղկացած պէտք են ըլլալ, իսկ երրորդ ամիսը հինգ շաբաթ պէտք է ունենայ: Ուրեմն այս կերպով ամիսներն և շաբաթներն իրարու պիտի յաջորդեն ամենակատարեալ կարգաւ:

Այս դրութեան դէմ առարկութիւնը և դժուարութիւնը որ պիտի յարուցուին՝ կը ծագին մի միայն ամապճարներու խնդրոյ կարգադրութենէ, վասն զի ամիս մը որ 28 օրէ բաղկացած է, և ուրիշ մը 30 օրէ, ինչպէս պէտք են կատարել վճարումներ: Այս առերևոյթ դժուարութիւնը կը վերնայ, եթէ փոխանակ ամապճար հաշուելու թոշակներն, շաբաթավճար դաշնադրութիւն ըլլուի, այսինքն այսչափ ինչ շաբաթ աշխատութեան համար այնքան շաբաթական վարձք պէտք է առնու, և որովհետեւ տարւոյն 12 ամիսներն կը համապատասխանեն 52 շաբաթներու՝ բաւական է որ շաբաթական վճարումն հաստատուի, ամենայն ինչ կանոնաւոր կ'ընթանայ:

Այս նոր դրութեան մէջ տարին պիտի բաղկանայ 52 շաբաթներէ, բայց նահանջ տարին կամ լրացուցիչ տարին պիտի ունենայ 53 շաբաթ: Այս մէկ լրացուցիչ շաբաթն ո՞ր պէտք է մտնել, որպէս զի տարւոյն շրջանին մէջ շփոթութիւն տեղի չունենայ ո՞չ տոնական օրերու և ոչ քաղաքական կարգադրութեանց: Այս ալ կ'առաջարկեմ նահանջ տարւոյն մէջ աւելցուել լրացուցիչ շաբաթն երկրորդ եռամսոյն աստիճանով: Այն է չորրորդ ամիսն լրանալուն անմիջապէս կցել այս

լրացուցիչ շաբաթն, և ապա հինգերորդ ամիսն սկսիլ և շարունակել: Իսկ թէ քանի՞ տարին անգամ մը նահանջ ընելու է, այս կախումն ունի քաղաքական և արեւադարձային տարիներուն համաձայնութենէն:

Հ. ԽՈՐԷՆ Ս.

ԿԻՒԼԿԻՈՅ ԱՐԳԱՒԱՆԳՈՒԹԻՒՆԸ

Փոլէճիոյ Ռոմանոյի Հանդիսից սրահին մէջ, ի ներկայութեան ընտիր և բազմաթիւ ունկնդիրներու, ճառ մը խօսեցաւ մեծարգոյ տղթ. Ճուզէթէ Գարրա՝ Ատանայի վիլայէթին — հին կիլիկիոյ — վրայ: Ինչ որ ըրած էր Հնդկաստանի, Աւստրալիոյ և Նոր Զելանդիոյ նկատմամբ, նոյնը կատարեց ի Փոքր Ասիա և Սուրիա՝ անցեալ տարի հոն ուղևորելով, այն երկիրներն ու ազգաբնակչութիւններն ուսումնասիրելու համար:

Բանաստեղծեան մէջ, — խնամքով և սքանչելի պատկերարձակներով (բրոժէքսիոններով) պատրաստուած, — բանաստեղծ սը ցուցուց այս գաւառին՝ Եգիպտոսի նախանձորդին, զարմանալի արգանքաւորութիւնը, իր զանազանութիւնները պարբերացած ըլլալով Սիհուն և Ծիհան, — հինքերու փառքու և Պրամուս — գետերով սկսած նաւարդներով, և իր լեռանց մէջ ծածկելով անբաւ հանքերու գանձեր, դեռ քիչ ճանչցուած և գէշ բանեցուած: Հանդիսականաց զիմացէն անցան իրենց արեւելեան եզական գեղեցկութեամբ, Ատանա մայրաքաղաքը, Տարսոն՝ Պոզոս Առաքելոյն հայրենիքը, Միջբիճ՝ գաւառին ամենէն բանին հաւանական տը: Հետաքրքրական լուսապատկերներն էին բամբակի հունձքիներն — որ գաւառին զխաւոր արտադրութիւնն է և կարծես երկրին պտղաբերութեան իբր ապացոյց կ'աճի առանց սերմին մասնաւոր ընտրու-